

*Голові разової спеціалізованої вченої ради PhD 11879
Запорізького національного університету,
доктору юридичних наук, професору
Колпакову В.К.*

РЕЦЕНЗІЯ

**PhD, доцента, доцента кафедри конституційного та адміністративного
права Запорізького національного університету**

Титаренко Марини Володимирівни

на дисертацію Терели Максима Анатолійовича

**«Розвиток цифрової політики держави: адміністративно-правовий
аспект», поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі
знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»**

Актуальність обраної теми. У дисертаційному дослідженні Терели Максима Анатолійовича розглядається актуальне для сучасної системи державотворення питання – яким чином через елементи адміністративно-правового регулювання сприяти розвитку цифрової політики держави в сучасних умовах. Цифрова політика як напрям державної політики лише за останні 10 років досягла значного розвитку в контексті наближення державних послуг до громадян, зменшення дистанції між публічними службовцями та приватними особами, що позитивно впливає на доступ громадян до публічних справ.

Зважаючи на завдання адміністративної реформи, сучасні політичні зміни, рівень задоволеності громадянського суспільства цифровим розвитком держави об'єктивно зазнає змін. Актуальність теми дослідження зумовлена також необхідністю подальших наукових пошуків у контексті розвитку процесів цифровізації та формування дієвої публічної системи впровадження подальших необхідних змін. Більше того, цифрова політика держави існує і розвивається в міжнародному та європейському просторі, що свідчить про необхідність пошуку

шляхів адаптації внутрішньої політики України до європейських та міжнародних вимог.

Наукове значення та практична цінність проведеного дисертаційного дослідження підтверджується також тим, що воно є одним із перших комплексних досліджень теоретичних та прикладних основ адміністративно-правового регулювання формування та реалізації цифрової політики держави з урахуванням сучасних викликів, а наукові узагальнення і висновки в результаті проведеного дослідження є актуальними та вагомими для сучасної науки адміністративного права. Викладені у вступі та в основній частині роботи положення, які стосуються постановки проблеми, переконують в тому, що теоретичні та практичні аспекти та висновки роботи є важливими для науки адміністративного права.

З огляду на все вищевикладене є підстави стверджувати, що обрана автором тема дослідження має комплексний характер і значний рівень актуальності.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані дисертантом, є аргументованими та переконливими. Автором було використано широке коло вітчизняних та зарубіжних наукових джерел, аналітичних джерел, нормативно-правову базу України та ЄС. Такий обсяг джерел підтверджує глибину наукового аналізу та високий рівень підготовки автора.

Автором дисертації було вдало застосовано методи та прийоми наукового пізнання (загальнонаукові методи та прийоми: метод узагальнення, метод синтезу, метод системного аналізу, історичний метод, діалектичний метод, логіко-семантичний метод, методи індукції та дедукції, системно-структурний метод тощо; спеціально-юридичні методи: метод документального аналізу, метод правового порівняння, формально-юридичний метод, метод правової аналогії). Сформульованість та повнота висновків, запропонованих у роботі,

свідчить про вміння автора якісно аналізувати нормативно-правові акти, наукові джерела, працювати з аналітичними матеріалами.

У процесі дослідження автором з'ясовано, що до ознак цифрової політики сучасної держави слід відносити: публічність, що означає основне призначення такої політики у контексті «обслуговування» інтересів приватних суб'єктів, опосередковуванні інтересів не лише держави, а й інших учасників суспільних відносин; упорядкованість, законодавча визначеність, тобто наявність нормативної основи та визначеного кола учасників суспільних відносин, діяльність яких спрямована на досягнення конкретних результатів; кількісні та якісні вираження очікувань впровадження цифрової політики, які відображені у стратегічних, програмних документах суб'єктів владних повноважень; обов'язковість врахування контексту та цілей, очікуваних результатів соціогуманітарної та економічної, інформаційної політик; розмежування технічної та концептуальної складових державної політики; обумовленість розвитком світового порядку, що робить її елементом глобалізаційного процесу, особливості якого необхідно враховувати при формуванні внутрішньої політики держави.

Переконливими видаються обґрунтування того, що під цифровізацією як напрямом державної політики слід розуміти стратегічно передбачений комплекс заходів по впровадженню в суспільні відносини диджиталізаційних процесів та інструментів, створенню цифрової інфраструктури, побудови нового комунікаційного середовища на основі цифрової інформації для досягнення кінцевої мети – цифровізації суспільного життя. Запропоновано цифровізацію державної політики розуміти як процес впровадження цифровізаційних процесів за умови наявності створеної цифрової інфраструктури, належного рівня цифрових знань публічних суб'єктів, наявності цифрового простору та цифрових інструментів тощо, а впровадженням цифровізаційних процесів в публічну політику – як діяльність, що є наслідком реалізації процесу загальної цифровізації та диджиталізації, та наслідком цифровізації державної політики.

Автором також визначено, що аналіз генези формування цифрової політики держав в контексті глобального розвитку та технологічних етапів дозволяє визначити наступні передумови формування цифрової політики сучасної правової, соціальної, демократичної держави: виявлення потреби розвитку кола суспільних відносин з урахуванням сучасних напрямів; значне органічне поширення сфер використання інформаційно-комунікаційних технологій; спрощення моделей взаємодії держави та громадян, що пояснюється посиленням впливу приватних суб'єктів та їх інтересів у процесі формування державної політики; загальний глобалізаційний технологічний та технічний прогрес; визнання необхідності відповідності визначеному міжнародною спільнотою рівня розвитку міждержавних відносин; використання цифровізації як загального «тренду» людства у формі додаткового інструменту контролю та збору даних.

Зазначені висновки, а також ті, що висвітлені автором у роботі, заслуговують в цілому на підтримку.

Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій.

Дисертація є одним із перших комплексних досліджень теоретичних та прикладних основ адміністративно-правового регулювання формування та реалізації цифрової політики держави з урахуванням сучасних викликів, а наукові узагальнення і висновки в результаті проведеного дослідження є актуальними та вагомими для сучасної науки адміністративного права. Позитивним слід відзначити відсутність у роботі будь-яких ознак порушення академічної доброчесності (плагіату, самоплагіату, фабрикації та ін.).

Автором правильно та коректно визначено об'єкт і предмет дослідження. Метою дисертаційної дослідження є формування нового наукового підходу до визначення значення та меж цифрової політики держави як елементу предмета адміністративного права та формування на цій основі науково обґрунтованих рекомендацій і пропозицій теоретичного та практичного характеру, які сприяють ефективному впровадженню необхідних змін у сучасну публічну політику України.

Що стосується структури роботи, то варто відзначити її послідовність та обумовленість завданнями і метою дослідження. Дисертантом за темою дисертаційної роботи опубліковано 12 публікацій, з яких 6 є науковими статтями у вітчизняних наукових фахових виданнях, 5 тез доповідей на науково-практичних конференціях, які підтверджують апробацію результатів роботи, та 1 розділ у колективній монографії.

Усі опубліковані автором роботи за темою дисертаційного дослідження мають безпосередній та логічний зв'язок з усіма структурними частинами проведеного дослідження, поставленими завданнями дослідження та конкретизують окремі положення його наукової новизни. Зазначене підтверджує належний рівень апробації результатів дослідження.

Структурно дисертація складається із анотацій, вступу, трьох розділів, які містять дев'ять підрозділів, висновків до кожного розділу й загальних висновків, списку використаних джерел, додатків.

У вступі автором обґрунтовано актуальність проведення даного дослідження, визначено його мету та завдання. Крім того, зазначено методологічну основу дослідження, визначено об'єкт та предмет дослідження, а також описано зв'язок із науковими темами, обґрунтовано потребу у проведенні даного дослідження відповідно до програм державного рівня, визначено зв'язок із основними нормативно-правовими актами профільного законодавства.

Перший розділ дисертаційного дослідження присвячено визначенню сутності цифрової політики, з'ясуванню теоретико-правових та історичних передумов формування цифрової політики держав, дослідженню електронного урядування як моделі цифрової політики держави та суспільства, а також аналізу глобальної цифровізації як пріоритетного напрямку розвитку сучасної України.

Запропоновано цифровізацію вважати необхідним елементом всіх сфер суспільного життя, для дієвості якого необхідно обов'язково враховувати публічний складник, який виражається у формуванні відповідної державної політики як цілеспрямованої діяльності держави, спрямованої на реалізацію її завдань у цій сфері. Сформовано проміжний висновок, що глобальна

цифровізація перебуває у прямій залежності від формування відповідної державної політики, а також виступає елементом сталого розвитку України, поняття якого хоч і не містить конкретного визначення даного елемента, але змістовно передбачає його впровадження. До того ж, з'ясовано, що цифрова політика держави, взаємодіючи з парадигмою сталого розвитку, формує нову архітектуру публічного управління.

Другий розділ дисертаційного дослідження присвячено адміністративно-правовому регулюванню цифрової політики держави. Автором проведено аналіз нормативно-правового забезпечення цифровізації у державній політиці, досліджено систему суб'єктів публічного адміністрування як учасників відносин формування цифрової політики, проаналізовано повноваження та функції спеціальних суб'єктів публічного адміністрування у процесі формування та реалізації цифрової політики України.

Заслуговує на увагу сформований автором висновок про те, що систему адміністративно-правового регулювання цифрової політики України слід розглядати як сукупність інструментів та механізмів, які комплексно дозволяють досягати цілей та завдань цифровізації. Саме тому, з огляду на складність та системність даного явища, пропонується систему адміністративно-правового регулювання цифрової політики України розглядати з урахуванням рівнів нормативного та інституційного забезпечення цифрової політики держави. Також вдало описано систему інституційного забезпечення цифрової політики та зазначено, що до суб'єктів формування та реалізації такої державної політики слід відносити органи державної влади; органи місцевого самоврядування; посадових і службових осіб органів публічної влади та інших суб'єктів, яким надані окремі делеговані повноваження, що узгоджується з концепцією формування публічної влади.

Третій розділ дисертаційного дослідження присвячений напрямкам вдосконалення цифрової політики держави з урахуванням зарубіжного досвіду. Досліджено цифрову політику в міжнародному державно-правовому просторі, проаналізовано стандарти та практики Європейського Союзу у питанні розвитку

та формування цифрової політики, проведено оцінку та аналіз перспектив впровадження досвіду Європейського Союзу при вдосконаленні цифрової політики України.

Чітко та конструктивно визначено автором основні напрями у сфері цифрових трансформацій на сьогодні для України. До яких запропоновано відносити: стратегічне планування цифрової політики України в європейському політичному просторі; нормативне забезпечення дієвої сучасної цифрової політики в Україні з урахування європейського досвіду; вдосконалення інфраструктурного (технологічного) підґрунтя впровадження необхідних змін в цифровому просторі; визначення прав людини та громадянина як основного критерію, дотримання якого є обов'язковим при впровадженні цифровізаційних змін.

Таким чином, узагальнений виклад основного змісту та елементів наукової новизни дисертації Терели М.А. свідчить про те, що автором цілком досягнуто поставленої у роботі мети. Все вищевикладене дає достатні підстави зробити узагальнений висновок, що зміст дисертації Терели М.А. в повній мірі розкриває тему роботи та завдання дослідження.

Надана на рецензування дисертація є завершеною науковою працею, а сама наукова робота над дисертацією, результати апробації досліджень свідчать про високий науковий рівень підготовки здобувача.

Оцінка змісту дисертації. Дисертаційна робота Терели М.А. виконана на високому теоретичному рівні, забезпечує повноту досягнення поставленої мети та визначених завдань дослідження. Сформовані автором висновки та пропозиції і напрями вдосконалення цифрової політики України є свідченням того, що підготовлена Терелою М.А. робота є важливим внеском у розвиток науки адміністративного права в Україні.

Дисертація відповідає вимогам, які закріплені у Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями

від 03 квітня 2019 року № 283) та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Оцінюючи в цілому позитивно винесене на захист дисертаційне дослідження Терели М.А., слід зупинитись на окремих його недоліках, суперечливих або спірних положеннях:

1. У висновках до дисертаційного дослідження автор зазначає: «На сьогодні саме категорія цифровізації виступає ключовим поняттям цифрової політики держави і є процесом перетворення моделей взаємодії учасників правовідносин за допомогою інструментів оцифрування, які виступають обов'язковим технічним аспектом даного процесу, а тому пропонується розмежування понять «диджиталізація» та «цифровізація» та їх співвідношення як спеціальне та загальне, що в свою чергу означає наступне: цифровізація державної політики є можливою за умови створення надійної та ефективної технічної, інфраструктурної системи, які по суті реалізуються через диджиталізацію. В свою чергу державна політика цифровізації не повинна тлумачитись як спрощення та оцифрування процесів діяльності самої держави і суб'єктів влади, натомість повинна бути спрямована на задоволення інтересів населення, суб'єктів господарювання та розвиток різноманітних сфер застосування, що значно розширює її предмет та розвиток правовідносин на рівнях «державо-громадяни», «державо-суб'єкти господарювання» (с. 223-224).

Така позиція автора потребує додаткового обґрунтування з огляду на недостатнє розкриття значення спрощення розуміння цифровізації державної політики.

2. У висновках до розділу 3 автором зазначено: «Входження України до політичного простору ЄС вимагає виконання низки вимог, які визначені Угодою про асоціацію та іншими нормативними актами. На сьогодні в процесі цифровізації перед нашою державою постає виклик збереження власної ідентичності та автономності у процесі адаптації до вимог ЄС» (с. 221).

Зважаючи на відсутність вимог з цифровізації публічного простору у положеннях Угоди про асоціацію 2014 року, дана пропозиція автора потребує додаткового пояснення та обґрунтування.

3. У висновках до розділу 2 дисертаційної роботи автором зазначено: «Що стосується інституційної реалізації державної політики у сфері цифровізації слід зазначити, що до суб'єктів формування та реалізації такої державної політики слід відносити органи державної влади; органи місцевого самоврядування; посадових і службових осіб органів публічної влади та інших суб'єктів, яким надані окремі делеговані повноваження, що узгоджується з концепцією формування публічної влади» (с. 154).

Виникає питання, чи слід розглядати серед зазначеного кола суб'єктів громадські організації та міжнародні організації.

Не зважаючи на зазначене вище, висловлені зауваження та пропозиції стосуються переважно окремих дискусійних аспектів, які можуть становити собою предмет обговорення в процесі публічного захисту. Зазначені зауваження не впливають на позитивну оцінку роботи.

ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК

Дисертаційне дослідження Терели Максима Анатолійовича на тему «Розвиток цифрової політики держави: адміністративно-правовий аспект» є закінченою самостійною науковою роботою, в якій відображені нові науково-обґрунтовані результати, які суттєво впливають на формування концептуального розуміння формування та реалізації державної політики, формують нове бачення категорій та правових явищ в межах науки адміністративного права, практики правозастосування та чинного законодавства України.

Дисертант володіє глибокими теоретичними знаннями, підтверджує здатність до самостійного здійснення наукової роботи на належному науково-теоретичному і методологічному рівні. Аналіз роботи свідчить про вміння дисертанта аналізувати доктринальні та нормативні положення, критично їх

оцінювати, а також робити власні висновки та пропозиції щодо удосконалення теоретичного розуміння та окремих аспектів застосування законодавства та конкретних наукових понять.

Враховуючи все вищевикладене, можна констатувати, що дисертаційне дослідження Терели Максима Анатолійовича на тему «Розвиток цифрової політики держави: адміністративно-правовий аспект» є завершеною науковою працею, в якій отримано нові науково обгрунтовані результати, запропоновано нове вирішення науково-прикладної проблеми, що полягає в комплексному аналізі наукових та практичних основ адміністративно-правових аспектів розвитку цифрової політики держави в умовах сьогодення, а результати дослідження у формі обгрунтованих узагальнень та висновків є вагомими для сучасної науки адміністративного права. Робота відповідає вимогам, які закріплені у Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283) та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а її автор – Терела Максим Анатолійович – на основі публічного захисту заслуговує на присудження йому ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

РЕЦЕНЗЕНТ:

PhD, доцент,

доцент кафедри конституційного

та адміністративного права

Запорізького національного університету

М.В. Титаренко

Підпис *Титаренко*
засвідчуючи. В.

НАЧАЛЬНИК
ВІДДІЛУ КАДРІВ

Ана Часова